

One way ticket

18 грудня 1981 року надвечір я продирався крізь юрбу грибочків, ангеликів, гномів та святих миколаїв, щоб потрапити на одне з найпопулярніших шоу англійського телебачення. Виглядало це досить привабливо, й усе було б як належить, коли б не певні обставини.

Отож, за десять днів перед тим у своєму помешканні на вулиці Беднарській у Варшаві я стягнув оздобним паском зі свинячої шкіри вихідні брюки з дрібного чорного вельвету, натер до глянцю черевики, щоб мали вигляд, і, гнаний жагою зиску й слави, вибрався до Лондона на прем'єру своєї п'єси «Cinders», себто «Попелюха», яку ставили у Королівському окружному театрі. Вдома я залишав страйки, перемовини, кризу й уже вочевидь ослаблю владу комуністів. А також свою матір, доню Зузю, якій виповнилося два з половиною рочки, й тодішню наречену, а пізніше дружину Еву Заджинську, котра, не маючи ілюзій щодо моральності цієї оповіді, зажадала, щоб її ім'я ніде не з'являлося в тексті; я їй це пообіцяв, проте слова не дотримав, як, зрештою, і більшості обітниць, що їх давав жінкам.

Звісно, жоден із моїх варшавських приятелів, яких я гордо повідомив, що один із найкращих театрів у Лондоні ставить мою п'єсу, ні на мить мені не повірив. Загалом вони чемно кивали головами, поздоровляли, багатозначно змигуючи кудись убік. Оскільки зворотний квиток в мене був на 22 грудня, то взяв я з собою лише порожню валізку на подарунки, запасні джинси, дві сорочки та двадцять фунтів готівкою.

Спершу все йшло як слід.

Мене безкоштовно поселили в готелі «Holiday Inn», ще й дали заробити, бо на відміну від Польщі, де авто-

ра до театру пускають дуже неохоче, там за участь у репетиціях платили. Актори були бездоганні, як і режисер Дені Бойл, який пізніше зняв фільм «Trainspotting». Уже з першої побаченої репетиції я впевнився, що, на відміну від «Попелюхи», після перегляду якої на польській сцені я заприсягнувся більше ніколи не писати для театру, «Cinders» буде виставою, що треба. Троє польських консулів у Лондоні, панове Копа, Сломка та Муха, потелефонували до театру й зголосилися прийти на прем'єру. Мене це дуже потішило, бо доти я знав особисто лише одного польського дипломата, та й то колишнього — консула ПНР у Глазго. Його слабким місцем було цілковите незнання чужих мов, а сильним — шлюб із вродливою акторкою. Тим-то консул збавляв відпустки у варшавському ресторанчику Профспілки акторів театру й кіно, де, прийнявши кількасот грамів, охоче ділився з присутніми своїм дипломатичним досвідом. «Робота дипломата, — казав він, — загалом досить приємна, от тільки вряди-годи до кабінету завалює англієць і чогось хоче. І це ще півбіди, якби ж він говорив зрозумілою мовою».

Вечорами після репетицій я ходив з акторами на гальбу «Гінеса» до котрогось із пабів побіля Слоун-Сквер. Брежнєв і Ярузельський, Валенса, Куронь і Міхнік ставали щораз дальшими, мене розпирало від гордощів, і я спокійно чекав прем'єри.

Але 13 грудня — власне, в день, коли моя тодішня наречена Ева мала о восьмій годині сісти до літака, щоб відвідати Лондон, купити собі щось із одягу й узяти участь в урочистостях, — того самого дня о сьомій ранку мене розбудив телефонний дзвінок. Телефонувала приятелька, Ніна Смоляр, яка сповістила, що генерал Ярузельський розпочав свою, пам'ятну польським читачам, акцію. Додала, що, можливо, перший літак іще випустять, а коли так, то я мушу блискавично привезти

Еву на Бі-Бі-Сі, де шефом польської служби був Нінін чоловік, Геньо Смоляр.

— Добре, добре, — відповів я, долаючи вповільнену реакцію організму — наслідок нічного «Гінеса». Поклав слухавку й лише тоді, наче вампір у фільмі Герцога¹, швидко сів на ліжку.

Першого літака не випустили. Але завдяки діям генерала Ярузельського і випробуванням польського народу я водномить перетворився з нікому не відомого провінційного письменника на всезагальну знаменитість.

Консули Сломка, Копа й Муха на прем'єру не завітали, зате перед театром клубочився цілий натовп. Журналісти шикувалися в чергу, а рецензенти в один голос підкреслювали антитоталітарне спрямування й понурий кафківський гумор «Попелюхи».

Отож саме у зв'язку з усіма цими подіями я й ішов 18 грудня довгим і широким коридором, вистеленим килимами й увішаним картинами, продираючись крізь юрбу грибочків, ангеликів, гномиків і святих миколаїв — ішов, щоб виступити на одному з найпопулярніших шоу англійського телебачення. На лацкан купленого в «Юніорі» піджака з колекції Барбари Гофф я причепив значок «Солідарності». Йшов то швидше, то повільніше, й страшенно соромився думок, які теліпались у моїй голові. А були вони приблизно такі: якої біди я погодився тут виступати? Ну, заплатять вони мені фунтами, але сума не така вже й велика, та й слава з того нетривала. Барто мені відверто висловитися про запровадження військового стану — й моїй доні ніколи не бавитися тією лялькою, котру я їй обіцяв привезти. Можна, правда, бовкнути, ніби політика мене не цікавить, лише чисте мистецтво. Але тоді сорому не обберешся. Як я диви-

---

¹ Вернер Герцог (нар. 1942 р.) — німецький кінорежисер. Йдеться, ймовірно, про його фільм «Носферату». — Тут і далі примітки перекладача.

тимуся в очі патріотові, котрий намовляв мене перегнати через кордон вантажівку зі зброєю для «Солідарності»? Він хоча й агент Держбезпеки, але прилюдно може мені плоннути в обличчя. І хто тим телевізійникам дав номер мого телефону? Мабуть, якийсь поляк, та ще й заздрий, хоче моєї погібелі. І ще притичина: як із таким жакливим акцентом говорити про трагедію народу? Де-не-де й граматыка може підкачати...

Отак міркуючи, йшов я коридором у супроводі прегарної англійської акторки, а пізніше й перекладачки, про яку в ту мить думав без особливої теплоти, бо саме їй завдячував увесь той клопіт.

Кільканадцять місяців перед тим приїхала вона до Варшави. Мені тоді велося цілком непогано. Сценарій для Гімільсбаха й Маклякевіча², який ми придумали з Марком Півовським і який мав би стати польською версією фільму «Безжурний іздець», шансів не мав, але саме вийшла моя самвидавівська книжка про страйк на Гданській корабельні. А Швеція та Західна Німеччина тільки-но передали в ефірі кілька моїх радіоп'єс. Але ж людина, щойно їй поведеться трохи ліпше, починає собі вигадувати всілякі дурниці.

Я наговорив тоді акторці всякої всячини. Завів її до «Стоку»³, до Профспілки акторів театру та кіно й урешті запросив до себе на Беднарську. Витратився добряче, пам'ятаючи про священний звичай гостинності, а вона із вдячності одразу ж заходилася перекладати. Ще й так шокувала лондонських продюсерів, що один із них розлучився з дружиною, а другий поставив мою п'єсу.

Отак штурхаючись між думками, дійшов я до гримерки, де мене підмалювали, припудрили, причесали

---

² Ян Гімільсбах (1931–1988) — польський актор і письменник, одна з ключових фігур варшавського богемного життя. Здіслав Маклякевіч (1927–1977) — актор театру й кіно.

³ «Стік» («Sciek») — ресторанчик у варшавському Будинку кіно, який працював до пізньої ночі й до якого «стікалася» запізніла богемна публіка.

мокрим гребінцем і попросили чекати. В цей час популярний телеведучий усміхався на камеру, плескаючи по плечі самого Пола Макартні. Обидва були вбрані значно краще від мене, тож я негайно почав себе втішати, що на одяг не варто зважати і останні часом стають першими. Тут мене хтось підіпхнув, і я опинився в яскравому світлі. Попри накладений грим, мій вигляд, певно, відповідав моїм почуванням, бо згасив усмішку на устах ведучого. Обличчя йому перекривила гримаса болю, на очах зблиснули сльози. Він співчутливо всадив мене у крісло, якусь хвилину мовчки хитав головою й аж тоді прорік:

— Та не всім на земній кулі світле свято Різдва Господнього несе щастя і спокій. Сьогодні наш гість — поліш плейрайт Джанус Ґловакі. Всі ми знаємо, що скоїлось кілька днів тому в його нещасній країні. То скажи нам, Джанусе, про що ти зараз думаєш.

На це я проказав понурим тоном кілька фраз про ніч, яка запанувала над Польщею, намагаючись не плутати минулого часу з теперішнім і she з he. Ведучий на мить застиг у нападі болю, а як прийшов до тями, то міцно, по-чоловічому потис мені праву руку й побажав не втрачати рішучості в боротьбі, що мені взагалі-то не загрожувало, бо я зроду не був рішучим. Потім обличчя телезірки знову осяяв усміх, і він вигукнув:

— А тепер — новорічна пропозиція від Джані Версаче!

Я хотів було залишитися й подивитись, але хтось іззаду потягнув мене за піджак, а хтось інший підштовхнув у бік каси. Заплатили мені двісті п'ятдесят фунтів і витурили на вулицю. Я збирався поїхати на Портобелло-Роуд, щоб там купити перекладачці обіцяні золоті сережки, але вулицею саме проходила чималенька демонстрація співвітчизників, над якою на невеличкій бутафорній шибениці гойдалася лялька генерала Ярузельського в натуральну величину. Тоді до юрби, б'ю-

чи в бубни, приєдналися анархісти, на яких завжди можна розраховувати. То й я подався за ними.

Під польським консульством на нас уже чекав солідний загін англійської поліції. Ми стали насупроти, вряди-годи викрикуючи щось доречне, аж тут на вікнах будинку заворушилися фіранки, й з-за них визирнули зловорожі пики тих трьох, котрі так і не стали моїми глядачами, — консулів Копи, Сломки та Мухи, а вже за ними виринув і об'єктив телекамери. У відповідь на це власники польських паспортів, нарікаючи на холодну погоду, негайно почали якнайвище піднімати коміри й натягати шапки на самі очі. «Ага, вони бояться», — подумав я з погордою, й тут-таки зауважив, що й сам уже маю піднятий комір і натягнуту на очі шапку.

Різдвяні свята були в розпалі. Тим часом із Польщі або приходили погані звістки, або ж їх не було взагалі. Та й моє становище погіршилося.

Відгуки преси, звісно ж, були позитивними, але оплачений час у готелі скінчився, та ще на додачу приїхав чоловік моєї перекладачки й, виявивши типовий британський егоїзм плюс повну відсутність співчуття до важкої долі поляка на чужині, категорично заборонив їй зі мною спати.

На моє щастя, Адам Замойський, історик і письменник, якому вистава «Cinders» подобалася, саме підготував до продажу одне зі своїх помешкань з видом на Гайд-Парк, і певний час дозволив мені там ночувати. Щоранку я прокидався з почуттям неясної паніки, ніби діялося щось погане, потім пригадував, як усе є насправді, а після того приходив Адам. Він ставав на драбину, щоб власноручно дофарбувати візерунчасту стелю, й уже звідти давав мені різні поради. Переважно ми говорили про те, чи варто мені повертатись, а чи ні.

А я тремтячими руками заварював собі каву, пильно стежачи, щоб не розхлюпати, бо на кухні вже по-

стелили новий ковролін, і слухав Адамових порад — слухав і не чув. Потім знову валандався святковим Лондоном, переповненим ялинками, завішаним кольоровими ліхтариками і напхом напханим святими миколаями.

Якби до Польщі літали літаки, я, певно, сів би до котрогось із них. Бо що чекало на мене у Варшаві після вгамування неспокою, я більш-менш уявляв: нічого приємного, але стерпно. А що буде тут, я уявляв менш виразно. Справи загалом ішли непогано, але не настільки, щоб я міг з того жити. Гедройць⁴ особисто відшукав мене, опублікував фрагмент моєї повісті про страйк на Гданській корабельні «Міць слабне» й навіть надіслав її до елегантного паризького видавництва «Фламаріон». З Парижа книжку повернули в супроводі листа редакторки відділу польської літератури, яка радила панові Гловацькому навчитися спершу писати по-польському. Мене її прямота влаштувала, бо та тоненька книжечка була монологом такого собі збідованого робітника кораблебудівного заводу, який давно перестав розрізняти добро та зло й незчувся, як опинився в лабетах спецслужб. До страйку він долучився, не усвідомлюючи, що робить і навіщо, тож патріотичного ентузіазму не було в тій повісті й на гріш. Натомість були сумні вулиці, бідність в обнімку з жебрацтвом, безодня розпачу, ресторани, в яких нема чого з'їсти, тротуари й переходи, заповнені сексотами, агенти Держбезпеки серед керівництва страйку, й усе це здавалося героєві книжки цілком нормальним. А найгірше (й саме це обурило редакторку «Фламаріона»), що герой розповідав про все мовою, яка вже перестала бути традиційним засобом міжлюдської комунікації. Вона перетворилась на мішанину соціалістичних гасел із люмпен-пролетарською новомовою — тобто не-

---

⁴ Єжи Гедройць (1906–2000) — польський публіцист, засновник і незмінний редактор паризької «Культури», друг України.

відомо на що. «Міць слабне» вже в Польщі не догодила критикам — не дивно, що її не збагнули в нормальній країні. Отож мої шанси та перспективи виглядали вельми примарними.

Я й далі тинявся Лондоном, часом зустрічався з агентами різних видавництв, із кожним подовгу розмовляв та дедалі дужче хвилювався. Бо звістки з Польщі в тутешній пресі були досить неприємні, а чутки кружляли ще гірші: десь там залили водою шахту, в якій застрайкували гірники, а ще десь розстріляли повсталих солдатів. Ну а на офіційному польському радіо підкреслений спокій, оптимізм і розмови з виробниками пончиків. І десь там, серед того всього, мої донечка, матінка й наречена. То що ж мені, вертатися чи ні?

Мушу зізнатися, на користь повернення, крім міркувань родинно-патріотичних, у мені промовляв і професійний розрахунок. Бо той щойно запроваджений військовий стан був ніби спеціально для мене. Я все життя нарікав, що от Норман Мейлер або Джозеф Гелер, Гемінґвей або Бабель мали що нотувати. А тепер ось, прошу, така тема сама завітала до мене — а мене немає вдома! Все життя жалкуватиму. Тож, мабуть, повернуся.

Та в цей самий час Адам відмовляє мене з драбини: «Не знаю, яке в тебе там становище в Польщі. Але тут вони зараз трохи приголомшені, й ти можеш писати без цензури, всю правду, й кожне тебе надрукує».

Тож відповідно до Адамових порад я всівся в ірландському пабі й почав працювати як письменник майже вільний, що виявилось річчю значно важчою від постійного писання в неволі.

Закусивши губу, я присьорбував «Гінес», скреготав щелепами й так писав цілий тиждень, а потім другий. Третього тижня переписав я все начисто й засоромився. І гнів був у тім оповіданні справедливий, і обурення щире. Омонівці мали там холодні очі й хижі усміхи, а діячі «Солідарності», яким вони протистояли, — навпа-

ки. Одне слово, викинув я своє писання й ще більше рознервувався: мабуть, запізно опинився на волі й, певно, вже став безнадійним духовним калікою, якщо без цензури нічого не можу й ні на що не здатен. Раніше я довгі роки мучився, вигадуючи, як би то щось правдиво написати, але так замаскувати, щоб пропустили до друку. Як би ту цензуру обійти й перехитрити? Куди б ото дію п'єси або книжки перенести, до якої країни чи в яке сторіччя, щоб воно асоціювалося, та не до кінця? Якою метафорою приспати пильність цензора? Римська імперія, наприклад, чудово пасувала. Або іспанська інквізиція. Простіші шляхи — тюрма або дитяча виправна колонія для дівчат, як у мене в «Попелюсі». І мушу щиро зізнатися, що читачів і глядачів у часи ПНР ми мали винятково вдячних, здатних вловлювати асоціації навіть там, де їх не було. Вистачало написати, що герой — алкоголік, або горбатий, або, наприклад, зраджує дружині, й уже ніхто не мав жодного сумніву, що то комуністична система всьому виною. Автора вітали овацією стоячи.

Близько 20 грудня було повідомлено, що Варшава випустить і впустить перші літаки. Щоб це перевірити, я поїхав до аеропорту Гітроу. Літак компанії «LOT» спізнавався, тож я змішався з сумною, мовчазною юрбою поляків, які збиралися повертатися. Всі зиркали один на одного підозріливо, значки «Солідарності», які перед тим були неодмінною частиною кожного костюма, було заховано.

Зрештою варшавський літак приземлився, і з нього почали виходити переважно чужоземці, яких військовий стан захопив зненацька. За пластиковою стіною проходили транзитні пасажери. Серед них я побачив професора Яна Котта⁵. Він вертався до Америки з конгресу діячів культури, перерваного з огляду на військовий стан. Ішов собі транзитним переходом, відділений

---

⁵ Ян Котт (1914–2001) — польський театрознавець і літературознавець.

від мене грубою прозорою пластиковою шибою. Я гатив у неї кулаками, але професор мене не почув. Зате через два дні я почув його на радіо «Вільна Європа». Він розповідав про ніч над Польщею, а солдати, які гріли руки перед коксовими пічками, видались йому подібними до римських повій, котрі тулились до багаття. У тій коротенькій передачі, яка допровадила до шалу генерала Ярузельського, був увесь Ян Котт. Його бачення літератури й усього суцього. Знижена трагедія та піднесений фарс.

А тоді я глибоко видихнув, повернувся до міста й почав знову вештатись вулицями. Мені трохи додало духу те, що в дуже доброму лондонському видавництві «Андре Дейч» якимсь чином зрозуміли, про що йдеться у моїй книжці, й підписали зі мною угоду на видання «Міць слабне».

Вечорами після спектаклю я ходив з акторами, котрі грали в «Попелюсі», до того чи іншого пабу, і за гальбою пива розчулював їх і себе розповідями про орди Ярузельського, які перетинають з краю в край засніжену вітчизну Шопена.

Одного разу, як паб уже зачинили і я повертався пішки до майже проданого Адамового мешкання на Найтсбриджі, позад мене бруком застукотіли високі підбори й мене наздогнала молода акторка, яка виконувала в «Попелюсі» роль Злої Сестри. Зі сльозами на очах зізналася, що коли я так сам-один ішов сплячим Лондоном, то нагадав їй героя фільму Анджея Вайди «Людина із заліза», й вона заприсяглась собі зробити все, що в змозі молода акторка, аби піднести мій дух. Одразу хочу застерегти, що коли будь-хто в моїй присутності наважиться назвати «Людину із заліза» наївним соцреалістичним кітчем, то матиме в моїй особі смертельного ворога.

Дуже багато поляків, котрі опинилися в Лондоні під час військового стану, нарікали, що ними не зайнялась

так звана стара еміграція. Я ж, ніби Бланш із г'еси Тенесі Вільямса «Трамвай Бажання», був щодо цього іншої думки. Всіма обдурена Бланш, довірливо взявши під руку психіатра, який приїхав на запрошення родини, щоб спровадити її в божевільню, проголошує мою улюблену сентенцію: «Я завжди знала, що в будь-якій ситуації можна повністю довіритися незнайомим людям».

І ось, прошу: вже 29 грудня, тобто одразу по святах, власник вельми своєрідного польського ресторану, патріот і шанувальник літератури, запропонував мені роботу кельнера на цілком пристойних умовах. Одразу після того талановита молода акторка, котра виїхала до Англії рік тому й вийшла заміж за столяра, проте не була щаслива в шлюбі, бо й далі відчувала потяг до мистецтва, запропонувала мені високооплачувані спільні еротичні виступи перед англійською аристократією. Мій давній знайомий Владек Аспірін, енергійний торговець контрабандними простроченими ліками, який пізніше зробив політичну кар'єру, викриваючи вже у вільній країні нечесних підприємців, намовляв мене взяти участь у бездоганно спланованому нальоті на ювеліра.

З пропозицією співпраці виступив також Тадек Довгі Руки. Тадек у п'ятдесяті мав іншу кликуху — Рибак. То були часи, коли люди ще не мали холодильників і перед Великоднем вивішували за вікна на мотузках заздалегідь куплених зайців. Тадек мав ендеєрівську пластикову вудку, яка розсувалась до висоти третього поверху. На її кінці прикріплювалось лезо фірми «Герлах», і заєць падав прямісінько до підставленої торби. У Лондоні Тадек перекваліфікувався, зайнявшись міжнародною контрабандою годинників. Із двома валізами, набитими цим крамом, він, наче вправний танцюрист, пролітав, усміхаючись до митників, зеленим коридором, як той, кому нічого декларувати. То були тільки п'ятдесят шість

кроків, але годинники витягли йому руки. Звідти його нове поганяло й пропозиція до мене.

Крім того, у зв'язку з лондонським успіхом «Попелюхи» я отримав з Америки пропозицію прочитати курс про Кафку, Чехова й Достоевського в досить-таки екс-клюдивному Бенінгтонському коледжі у штаті Вермонт, де колись працював Ерих Фром, а сучасні літературу й театр викладали Бернард Маламуд і Боб Вілсон.

Після тривалих роздумів і внутрішньої боротьби я зупинився на цій останній пропозиції, хоч вона й була найменш привабливою у фінансовому плані.

Трьома тижнями пізніше, притискаючи до серця офіційно підтвержене запрошення Держдепартаменту на рожевому бланку, я протиснувся крізь тлум католиків та мусульман і з болісним усміхом політичного вигнанця поклав папірця на столі перед консулом. Я був певен, що люди Роналда Рейгана, який так обурено зреагував на запровадження військового стану, назвавши Ярузельського російським генералом у польсько-му мундирі, а його поплічників — бандою вошивих гівнюків, приймуть мене з розпростертими обіймами. Тим часом консул зі скептичним усміхом вислуховував мої запевнення, що метою мого виїзду до Америки є зовсім не вбивство президента й навіть не поширення венеричних хвороб, а лише поглиблення знань студентів у Вермонті й у дальшій перспективі — здійснення юнацької мрії, вистава моєї п'єси на Бродвеї. Після двогодинного допиту я, коли б мав бодай краплю гідності, мусив би образитись і вийти геть. Та мені пригадалася порада головного редактора варшавського тижневика «Культура» Януша Вільгельмі: «Януше, намагайся не піддаватись першій реакції, бо вона може бути слушною». Фальшиво усміхаючись, я проковтнув приниження, мені вліпили в паспорт кольорову перепустку, й переді мною прочинились двері в демократію. Через кілька місяців я дізнався, що обурена запровадженням вій-

ського стану адміністрація Роналда Рейгана видала розпорядження всіма силами ускладнювати отримання віз поляками й афганцями, бо ті й інші могли потім просити притулку.

Коли я знову з'явився в аеропорту Гітроу, то мав при собі ту саму польську валізку, та цього разу вона була важчою. Я віз набір найнеобхідніших речей, що їх повинен мати кожен поважний професор зі Сходу, розпочинаючи викладання в американському навчальному закладі, а саме: погане знання англійської, дві пари джинсів, куплених випадково на Портобелло-Роуд, подароване акторкою-перекладачкою гарно ілюстроване видання трагедій Шекспіра, дві льняні сорочки в чорну й білу смужку — таке собі індійське барахло з розпродажу, вкрадену з бібліотеки книжку Мацкевіча про Достоевського, дві півлітрашки «Виборової» з синьою етикеткою, глибокий комплекс провінційності, замаскований пихатістю й почуттям власної вищості, а також добрий жмуток лондонських рецензій.

Ще — чималий запас занудної польської заздрості, якою я потім, щоб її позбутися, наділяв героїв своїх п'єс, зокрема Блошку з «Антигони у Нью-Йорку». З тим дрібним мерзотником, котрого багато хто з критиків над Віслою потракував як дешеvu й легковажну карикатуру на поляка, в мене було, на жаль, трохи спільного. Не можу пригадати, коли й де я заразився тією заздрістю, — бо мої рідні на неї зроду не слабували.

Я зайняв місце біля вікна, а збоку сіла прегарна англійка, теж ніби заглиблена в роздуми, тож відразу контакту з нею зав'язати не вдалося. Літак компанії «Pan American» трохи покрутився льотним полем, об'їхав довгоногого «Concorde», іспанську «Iberia», вишикувався одразу за лайнером з «Lufthansa» й далеко попереду від «China Air», а хвилин через п'ять почав швидко підніматися, віддаляючись від землі. Й тут я розпереживався. Бо що, коли мала рацію пані з видавництва «Фла-

маріон» або польські критики, котрі вже давно ствердили, що я всього лиш кав'ярняний писака, місцевий плейбой, представник золотої молоді, тож за кордоном мені нічого не світить.

А у Польщі я ж таки мав якусь популярність, свої маленькі втіхи. З-під прилавка, потайки крамарки продавали мені французькі булочки, на Беднарській і Краківському передмісті я знав кожну сходинку й кожне підворіття, а в мові міг завернути, як мало хто. Що далі я відлітав, то більше сумнівався, чи в правильному напрямку лечу й чи впишуся в ту Америку з її демократією.

На нестачу власних літераторів вони там не страждають, а ще Нью-Йорком і околицями сновигають юрби професійних страждальців і жертв диктаторських режимів з безлічі знедолених країн. Не кажучи вже про російських письменників-дисидентів, таких, що аж страшно. Бо ж вони мали колись Достоевського і Толстого, Чехова і Гоголя — було що успадкувати. Й чи після Солженіцина, Бродського або Аксьонова мої страждання здатні хоч когось розчулити? А як щось почнеться ще в Чехословаччині? Або в Угорщині? Такі ото думки, приправлені патріотичною екзальтацією, снували мені в голові. Але так чи інакше, було вже запізно. Тож про всяк випадок я почав повторювати подумки правила новоспеченого емігранта, що їх якийсь доброзичливець записав мені колись на папірці:

«1. Якщо ти раптом в біді або розпачі, ніколи-пріколи не признавайся в цьому землякам. Ніхто тобі не допоможе, а от доб'ють залюбки.

2. У жодному випадку не дозволяй собі бути щирим із багатшими за тебе. Коли вони тобі показуватимуть своїх гидких дружин, будинки, фільми чи книжки — хвали. Ти не можеш дозволити собі мати ворогів.

3. Образять — усміхайся. Помстишся пізніше.

4. Брешучи на тему свого успіху, намагайся повірити в те, що кажеш. Це забезпечує психологічний ком-

форт і анітрохи не шкодить. У крайньому разі тебе вважатимуть міфоманом. Але кілька людей тобі, можливо, повірять, й тоді можна буде з них щось витягнути.

5. Якщо хтось звернеться до тебе по допомогу, не допомагай, якби навіть і міг, — бо навіщо? Можеш виростити собі конкурента. Але й не відмовляй одразу — звісно, крім позичання грошей. Обіцяй допомогти, вдавай зацікавлення, на певний час матимеш приятеля. А раптом придасться...

6. Зізнатись у коханні можеш тільки жінці, якої насправді не любиш. Бо потрапити в залежність для тебе — смерть».

Чотирьох останніх правил я не пригадав, бо заговорила моя сусідка, й то цілком несподівано польською:

— Судячи з вашого замовлення, ви маєте бути з Варшави, — йшлося про те, що я щойно вже втретє замовив подвійний джин без тоніку. — Знаєте, про що в мене запитали в американському посольстві?

— Чи не збираєтеся ви вбивати президента, — припустив я. — І що ж ви їм відповіли?

Похитала головою.

— Як ви вважаєте, чи той, хто справді їде туди з такою метою, дасть їм ствердну відповідь?

— Дивна країна, — визнав я.

— Ще мене запитали, чи не їду я до Америки, щоб займатися проституцією.

— Сприймійте це як комплімент, — втішив я її.

— Ви вважаєте?

Ми обоє замовили джин без тоніку й обмінялися адресами. Мені пригадалися слова, якими нас підбадьорював тренер нашої футбольної команди перед матчем: «Біло-червоний прапор на флагштоку, перший секретар на трибуні, хвості вгору і звуємо всіх!». А від себе я ще додав: «Янку, чого ти так переймаєшся? Їдеш у дику країну, в якій ніхто навіть не знає Гімільсбах». Після чого почувся значно впевненіше.